

**Akademie múzických umění v Praze
Hudební a taneční fakulta**

Hudební umění
kontrabas

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Klasicismus a jeho vliv na vývoj sólového kontrabasu

Indi Stivín

Vedoucí práce: prof. Jiří Hudec
Přidělovaný akademický titul: BcA

Praha, duben 2024

**The Academy of Performing Arts in Prague
Music and Dance Faculty**

Art of Music
Double Bass

BACHELOR'S THESIS

**Classicism and Its Influence on the Evolution of the
Solo Double Bass**

Indi Stivín

Thesis supervisor: prof. Jiří Hudec

Academic title: BcA

Prague, April 2024

P r o h l á š e n í

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci s názvem

Klasicismus a jeho vliv na sólový kontrabas

vypracoval samostatně pod odborným vedením vedoucího práce a s použitím pouze uvedené literatury a pramenů a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu. Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna v souladu se zákonem a vnitřními předpisy AMU.

Praha, dne

.....

Indi Stivín, podpis

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval mému panu profesorovi Jiřímu Hudcovi za podporu nejen během psaní této práce, ale také během 3 let mého studia, které této práci předcházely. Vědomí, že je pan profesor ochoten poradit či pomoci bez ohledu na denní či noční dobu a také bez ohledu na den v týdnu, mi celé ty roky velice pomáhalo. Jeho pochopení pro mé pracovní vytížení mi umožnilo studovat svobodně a upřímně. Děkuji z celého srdce za jeho velkorysost, nadhled, zkušenosti a především ochotu je předávat.

Abstrakt

Tato práce se věnuje autorům, kteří své skladby věnovali sólovému kontrbasu. Zdůrazňuje také význam prvních kontrbasových virtuózů pro inspiraci slavných i méně slavných skladatelů a zároveň se v ní objevuje nový světový fenomén, skladatel-kontrabasista. Na úvod v 1. kapitole uvedu stručnou historii kontrbasu, která se bude zabývat prvními dochovanými nástroji, různými laděními a v následující kapitole připomenu první skladby napsané pro kontrbas. Ve 3. kapitole popíši klasicistní vídeňský kontrbas, jeho technické možnosti a výhody spolu s dalšími zajímavostmi. Ve 4. kapitole vyjmenuji hlavní představitele kontrbasového klasicismu. V 5. kapitole provedu rozbor 18. koncertu pro kontrbas a orchestr J. M. Spergera. V příloze uvedu seznam dostupné diskografie se sólovými a komorními díly vídeňského kontrbasu.

Abstract

This work focuses on composers who dedicated their compositions to the solo double bass. It also highlights the significance of the first double bass virtuosos in inspiring both famous and lesser-known composers, while introducing a new global phenomenon, the composer-double bassist. In the introduction of the first chapter, I will provide a brief history of the double bass, discussing the earliest instruments, various tunings, and in the subsequent chapter, I will recall the first compositions written for the double bass. In the third chapter, I will describe the Classical Viennese double bass, its technical possibilities and advantages, along with other interesting aspects. In the fourth chapter, I will list the main composers of double bass classicism. In the fifth chapter, I will analyze J. M. Sperger's 18th Concerto for Double Bass and Orchestra. In the Appendix, I will provide a list of available discographies featuring solo and chamber works for the Viennese double bass.

Obsah

Úvod.....	1
1 Historie kontrabasu	2
2 První skladby věnované kontrabasu	4
3 Vídeňský kontrabas.....	6
4 Kontrabasoví skladatelé.....	10
4.1 Karl Ditters von Dittersdorf (1739-1799)	10
4.2 Václav Pichl (1741-1805)	12
4.3 Jan Křtitel Vaňhal (1739-1813)	13
4.4 Anton Zimmermann (1741-1781)	14
4.5 Franz Anton Hoffmeister (1754-1812)	15
4.6 Domenico Dragonetti (1763-1846).....	16
4.7 Johann Matthias Sperger (1750-1812)	17
5 Rozbor Koncertu č. 18 h moll pro kontrabas a orchestr Johanna Matthiase Spergera ...	18
5.1 Stručná historie koncertu.....	18
5.2 1. věta Allegro maestoso	20
5.3 2. věta Andante poco Adagio	22
5.4 3. věta Rondo Vivace	23
Závěr.....	25
Seznam použitých zdrojů	26
Přílohy	1

Přílohy

- Seznam dostupných nahrávek kontrabasových děl období klasicismu

Úvod

Tato práce nabídne pohled do středoevropského hudebního prostředí druhé poloviny 18. století z netradičního úhlu. Věhlasní mistři klasicismu z tohoto místa ustupují do pozadí a hlavní roli hybatelů pokroku dostanou skladatelé, o kterých v mnohých knihách dějin hudby nepadne ani zmínka. Podaří se těmto nedoceněným autorům prosadit kontrabas jako sólový nástroj a získat pro něj respekt a uznání? Tento nestandardní úhel pohledu patří sólovému kontrabasistovi, který tomuto krátkému období historie vděčí nejen za mnoho skladeb pro svůj nástroj, ale také bez nadsázky za možnost své existence.

1 Historie kontrabasu

Pokud bychom chtěli poodkrýt tajemnou roušku historie největšího smyčcového nástroje, který dnes známe pod jménem kontrabas, museli bychom se dostat až do r. 1495, kdy bychom objevili nejstarší zprávu o viole da gamba.¹ Zdá se téměř neuvěřitelné, že 3 roky po objevení Ameriky Kryštofem Kolumbem již Evropané znali různé druhy těchto viol. Dělili se podle jejich velikosti a rozsahu. Zdroje hovoří o viole diskantové, alt-tenorové a basové.² Nacházíme se v nejdůležitějším období dějin lidstva, přecházíme ze středověku do renesance a stejně jako nový budoucí svět potřeboval nové myšlenky, hudební formy, žánry a styly, i rodina smyčcových nástrojů se musela rozrůst do hloubky.

Kdo byl první kontrabasista dějin hudby dnes už asi nezjistíme, ale víme, že žil ve 20. letech 16. století a používal ke své hře kontrabasovou gambu. Tento dobový nejhlubší smyčcový nástroj nazýváme počestně violon, takže prvního kontrabasistu dějin bychom pravděpodobně nazývali violonistou.

Vrátíme-li se k viole da gamba, 16. století znamenalo její skutečný rozmach. V této době vzniklo mnoho druhů těchto nástrojů a tím pádem vznikla i potřeba je konkrétněji pojmenovat podle jejich výškového rozsahu. A stejně jako lidský hlas dostaly jméno soprán, alt, tenor a bas. Mgr. art. Ján Prievozník ArtD. tento fakt rozvádí ve své disertační práci: „...*violy boli rozdelené na dva základné druhy: violy da braccio, opierajúce sa o bradu a viola da gamba, opierajúce sa o nohy, resp. držané medzi kolenami.*“³

Kontrabasová gamba měla stejný tvar a stavbu nástroje jako současný kontrabas, ale lišila se svou velikostí. Jako první dochovanou kontrabasovou gambu Jan Kment ve své knize *Nejhlubší z rodu smyčců* uvádí nástroj postavený v r. 1564 v Lyonu houslařem Casparem Tieffenbruckerem z Bavorska, který použil ladění A1, D, G, a, e, a, d1. Spodní 3 struny jsou naladěny stejně jako vrchní 3 struny současného orchestrálního ladění kontrabasů, do kvart.

¹ KMENT, Jan, 1988. *Nejhlubší z rodu smyčců: dějiny a literatura kontrabasů*. 1. vyd. Praha: Supraphon, s. 17

² Tamtéž

³ PRIEVOZNÍK, Ján, 2021. *Kontrabasová literatura obdobia klasicizmu z hľadiska „poučenej interpretácie“ s prihliadnutím na tvorbu J. M. Spergera a A. Zimmermanna na Slovensku*. Banská Bystrica. Dizertačná práca. Akadémia umení v Banskej Bystrici Fakulta múzických umení, s. 13

Kontrabasová gamba však ustálené ladění neměla a ani stálý počet strun. V 18. století však došlo k mnoha vývojovým změnám. Nejčastěji byl nástroj laděn do kvart a někdy měl i přidanou tercii uprostřed s celkovým počtem 6 strun, stejně jako viola da gamba, naladěných na D, G, C, E, A, d, nebo o kvartu výš G, C, F, A, d, g. Jeden z dalších nejstarších dochovaných nástrojů, z dílny mistra Ventura de Francesco Linarolo, měl kompletní kvartové ladění s celkovým počtem 6 strun: E1, A1, D, G, c, f. Jedná se o první nástroj z 16. století, u kterého nacházíme stejné ladění (u spodních 4 strun), které v současnosti používáme u kontrabasu v orchestrální a komorní hudbě.⁴ Ohledně historického původu kvartového ladění prof. Jiří Bortlíček z brněnské JAMU uvádí: „*Dnešní běžné kvartové ladění E' A' D G se objevuje dost brzo, ale zprvu je častější přítomnost tercie F' A' D G (pomineme-li už systém G' C F A nebo důsledně kvartový A' D G c nebo kvintový H' F c g).*”⁵ Tyto uvedené příklady jsou jen malým výčtem skutečného počtu používaných možností ladění.

Kontrabas jako jediný ze smyčcových nástrojů nemá mimochodem jasně ustálené jednotné ladění dodnes, i konstrukce a stavba nástroje se neustále vyvíjí. Pokud se podíváme do dobových hudebních pramenů, tak kontrabas neměl ani jednotně ustálené pojmenování. Kromě názvu kontrabas se můžeme setkat i s názvy jako je Bassecontre, německý název Bassgeigen, tzv. basové housle, nebo Violono Grosso.

⁴ KMENT, Jan, 1988. *Nejhlubší z rodu smyčců: dějiny a literatura kontrabasu*. 1. vyd. Praha: Supraphon, s. 18-19.

⁵ BORTLÍČEK, Jiří, 1984. *Dějiny a literatura kontrabasu*. 1. vyd. Brno: Janáčkova akademie múzických umění. ISBN 978-80-85429-36-7, s. 5-6.

2 První skladby věnované kontrabasu

Kontrabas vznikl původně pro funkci harmonického doprovodu a udávání tempa v souborech. Johann Joachim Quantz (1697-1773) ve své kultovní knize *Pokus o návod jak hrát na příčnou flétnu* uvádí: „Osud kontrabasu je podobný osudu violy. Mnozí lidé mu rovněž nepřiznávají cenu a potřebnost, již si ve velikém souboru zasluhuje, hraje-li se na něj dobře. Je možné, že většina těch, kdo jsou pro tento nástroj určeni, nemá třeba vyniknout na jiných nástrojích, jež vyžadují jak obratnost, tak vkus. Je však nesporné, že i kdyby kontrabasista nepotřeboval tolik jemný styl hry, má přece jen ovládat harmonii a nesmí být špatným hudebníkem. Ve velkém souboru a zejména v orchestru, kdy jeden nemůže druhé vždy vidět ani je dobře slyšet, tvoří violoncellista společně s kontrabasistou rovnováhu v zachování správného tempa.”⁶

Tento Quantzův názor byl po mnoho desítek let či dokonce celá staletí všeobecně přijímán a mnoho skladatelů jeho doby i po něm nemělo na kontrabasisty žádné vysoké nároky. Dnes se ovšem jeví již jako zastaralý a z pohledu sólového kontrabasisty dokonce jako naprosto nepřijatelný. Úroveň hry na kontrabas zaznamenala během 20. století rekordní růst a dnes již mají posluchači na sólové kontrabasisty stejně vysoké nároky a očekávají od nich stejně kvalitní hru jako od sólových violoncellistů či houslistů.

Pokud se ovšem vrátíme zpátky v čase do období baroka, zjistíme, že v tomto období jsou skladby určené pro sólový kontrabas téměř neznámé. Můžeme se ale setkat s pár výjimkami, jako je např. Sonáta in F italského skladatele Giovanniho Lorenza Lulieria (1662-1700), dále 14 sonate per due bassi continui skladatele Bernarda Pasquiniho (1637-1710), či 6 sonát pro 2 fagoty nebo 2 kontrabasy francouzského skladatele Jeana Daniela Brauna. Jde však o díla komorní, nikoli sólová.

Kolem r. 1760 se ale kontrabasová historie láme. Od této doby přestávají být díla věnovaná sólovému kontrabasu raritou a začínají se objevovat čím dál častěji. Mezi prvními skladbami věnovanými sólovému kontrabasu musíme zmínit koncert pro kontrabas a orchestr skladatele Karla Kohauta (1726-1784) a samozřejmě nesmíme zapomenout na legendární nedochovaný koncert pro kontrabas a orchestr Josepha Haydna. Obě tato díla vznikají v 60. letech 18. století, tedy v rozpuku hudebního klasicismu. Roku 1765 dále vzniká skladba nesoucí název Grillen-Symphonie Georga Philippa Telemanna, jde o koncertantní skladbu napsanou pro 9 nástrojů: chalumeau, hoboje, flauto traverso, 1. housle, 2. housle, violu, 1. kontrabas, 2. kontrabas a basso continuo. Zajímavostí však je, že v této kompozici není

⁶ QUANTZ, Johann Joachim, 1990. *Pokus o návod jak hrát na příčnou flétnu*. Praha: Ed. Supraphon. ISBN 978-80-7058-187-2, s. 160

psaný jeden, ale rovnou dva kontrabasy. Ty zde sice hrají v nízkých polohách, ale mají poměrně dominantní sólovou úlohu mezi všemi uváděnými nástroji. Telemann jmenuje v partituře kontrabasy jako Contrebasse concertante.

3 Vídeňský kontrabas

V 18. století pozorujeme změnu celé hudební společnosti ve vztahu ke kontrbasu a kontrabasistům. S nástupem klasicismu se totiž začínají objevovat první virtuózní hráči na kontrabas jako např. Josef Kämpfer (1735-1788), Johann Matthias Sperger (1750-1812), nebo samotný Friedrich Anton Pischelberger (1741-1813), který svou sólovou hrou natolik okouznil Wolfganga Amadea Mozarta, že pro něj napsal unikátní koncertní árii „Per questa bella mano“. Tato skladba je určena pro bas, kontrabas a orchestr a má katalogové číslo KV 612.^{7 8}

Jelikož Vídeň byla v klasicismu centrem hudebního života, používanému nástroji se začalo říkat Wiener Kontrabass (vídeňský kontrabas) nebo (Wiener) Violone. V tomto období zaznamenáváme širokou rozmanitost v názvech a pojmenováních skladeb určených pro vídeňský kontrabas. Klasicistní autor kontrabasových koncertů Václav Pichl (1741-1805) svůj koncert nazývá „*Concerto in D per il Violone Principale...*“⁹, Jan Křtitel Vaňhal (1739-1813) pro změnu uvádí „*Concerto in Es per il Contrabasso...*“.¹⁰ Jedná se ale o instrumentální koncerty psané pro ten samý nástroj (vídeňský kontrabas) používající stejný způsob ladění (vídeňské ladění).

Vídeňský kontrabas měl tzn. terc-kvartové ladění, které dnes známe pod názvem vídeňské ladění, nejčastěji laděné: F, A, D, Fis, A. To byl důvod, proč začalo vznikat mnoho nové tvorby pro sólový kontrabas v tónině D dur. Záhy se začalo používat i vídeňské ladění o půl tónu výše, což vedlo k vytvoření nových sólových koncertů v tóninách Es dur a B dur. U koncertů v tóninách Es dur měl kontrabasista sólový part stále notován v tónině D dur, ale pomocí tzn. skordatury - tj. přeladění všech strun o půl tónu výše, mohl hrát i v tónině Es dur (nebo u A dur hrát tóninu B dur).

⁷ SLATFORD, Rodney a Alyn SHIPTON, 2001. Double bass. *Grove Music Online* [online] [vid. 2024-04-28]. Dostupné z: <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/display/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000046437>

⁸ MOZART, Wolfgang Amadeus. *Verzeichnüss / aller meiner Werke / vom Monath februariobis Monath November 1791*. Monografie. Místo: British Library, Zweig, MS 63.

⁹ PICHL, Václav, IMSLP. *Concerto in D* [online] [vid. 2024-04-28]. Dostupné z: http://conquest.imslp.info/files/imglnks/usimg/3/34/IMSLP542427-PMLP876311-pichl_bassconcerto1_parts.pdf

¹⁰ VANHAL, Jan Křtitel, IMSLP. *Concerto in Eb* [online] [vid. 2024-04-28]. Dostupné z: https://s9.imslp.org/files/imglnks/usimg/8/8b/IMSLP765958-PMLP453917-VANHAL_concerto_per_contrabasso_parts_color.pdf

Proč se skordatura začala používat velice často? Můžeme se domnívat, že šlo o zjednodušení notace pro kontrabasistu, ale také s přihlédnutím na tehdy čerstvě ustálené vídeňské terc-kvartové ladění do tóniny D dur, pomocí skordatury např. do často používané Es dur, má kontrabasista stále k dispozici prázdné struny a mnoho možných flažoletů k použití. Po stránce intonační i po stránce zvukové jde o velice praktický způsob ladění. S nástupem používání tohoto ladění došlo k velkému vývoji kontrabasové techniky. Vídeňské ladění bezesporu ovlivnilo kompoziční styl kontrabasových koncertů mnoha skladatelů. Otevřela se tím celá škála nových technických možností, která do té doby nebyla myslitelná. Prázdné struny byly tím hlavním pilířem, o který se skladatel (a poté i interpret kontrabasista) mohl opřít. Proto, s přihlédnutím do kontrabasových partů psaných v tónině D dur, se velice často setkáváme s opakováním prázdné struny v rychlých větách. Jde o efektní způsob hry, kde sólista může předvést smyčcovou techniku pravé ruky, zatímco pomocí často opakovaných tónů s použitím prázdné struny má čas na výměnu dalšího hmatu na hmatníku. V následujícím příkladu J. K. Vaňhal používá prázdnou strunu A k obohacení melodie (Obrázek 1).¹¹

Obrázek 1: J. K. Vaňhal, 3. věta, takty 88-91

Kontrabasový koncert J. K. Vaňhala je typický koncert období vídeňského klasicismu. Můžeme zde pozorovat i další často používané postupy, např. oblíbenou technikou jsou rozložené akordy používající techniku flažoletovou. Tato pasáž z Vaňhalova koncertu je velice průrazná a zpěvná (Obrázek 2).

Obrázek 2: J. K. Vaňhal, 1. věta, takty 36-37

¹¹ VANHAL, Jan Křtitel, IMSLP. *Concerto in Eb* [online] [vid. 2024-04-28]. Dostupné z: https://s9.imslp.org/files/imglnks/usimg/8/8b/IMSLP765958-PMLP453917-VANHAL_concerto_per_contrabasso_parts_color.pdf

Tercie jsou dalším typickým způsobem hry na terc-kvartové ladění (Obrázek 3).¹²

Obrázek 3: F. A. Hofmeister, Kontrabasový koncert č. 3, takty 51-53

Jak jsem již zmínil, v kontrabasových koncertech se nejčastěji používala tónina Es dur, z výše uvedeného důvodu ladění, resp. skordatury. Každý z kontrabasových autorů tohoto období napsal minimálně jeden koncert v této tónině (Hoffmeister, Vaňhal, Ditters, Sperger). Nástroj v tónině Es dur, pomocí skordatury, zněl čistěji, konkrétněji a lépe se prosadil jako sólový nástroj před orchestrem.

Další zajímavostí a výhodou vídeňského ladění je zvýšená rezonance celého nástroje, která pomáhá interpretovi při prosazení zvuku kontrabasů. V dnešní době, kdy se od používání vídeňského ladění ve větší míře upustilo, nahrazuje tuto „vídeňskou“ průraznost a sílu zvuku naše moderní sólové ladění, kdy kontrabas zní o tón výše než je psán.

Ladění kontrabasů má v historii své další výjimky a kuriozity. V r. 1779 J. M. Sperger napsal kontrabasový koncert č. 4 s použitím tehdy poměrně revoluční tóniny F dur a laděním C, F, A, c. Později však Sperger, ani nikdo jiný z autorů kontrabasových koncertů, toto ladění a tóninu již nepoužil. Šlo zřejmě o méně praktický experiment. Pro kontrabasové sólisty je ale klasicismus jedno z neplodnějších období dějin hudby, ve kterém vzniklo mnoho desítek kontrabasových koncertů.

Dále byla pro vídeňské ladění napsána veškerá tehdejší orchestrální tvorba včetně symfonií Josepha Haydna a Wolfganga Amadea Mozarta, ale i pozdější komorní tvorba jako např. Klavírní kvintet „Pstruh“ Franze Schuberta nebo klavírní kvintety Johanna Nepomuka Hummela.

Pozoruhodností na kontrbasu té doby je, že se na hmatníku začaly objevovat pražce. Důvodem byla přesnější intonace, ale nesmíme opomenout ani důvod zvukový. Charakter zvuku byl pak konkrétnější a i při mačkaných tónech mohl interpret dosáhnout barvy zvuku prázdných strun. J. J. Quantz pražce u kontrbasu popisuje následovně: „*Pro zřetelnost je*

¹² HOFFMEISTER, F. A., IMSLP. *Concerto in Eb* [online] [vid. 2024-04-28]. Dostupné z: http://conquest.imslp.info/files/imglnks/usimg/f/fb/IMSLP495919-PMLP803002-hoffmeister_bassconcerto3_bassoprincipale.pdf

nutnost pražců na kontrabase snadno prokazatelná. Je známo, že krátká a tenká silně napjatá struna vibruje nebo kmitá mnohem rychleji, než dlouhá a tlustá struna. Stiskneme-li tedy ke hmatníku dlouhou a tlustou strunu, která se nedá napnout tak silně jako krátká, odráží se dole od dřeva, protože její rozkmit zaujímá širší prostor. To nejen omezuje chvění, ale způsobuje, že struna bzučí a vydává ještě navíc pazvuk, takže tón se stává tupý a nezřetelný... Tato překážka se však odstraní pražci na hmatníku. Pražce potom drží struny výš a ty mohou volně kmitat a vydávat ten nejpřirozenější tón, jehož je nástroj schopen. Další výhodou pražců je, že tóny se dají hmatat čistěji než bez nich a ty, u nichž je třeba použít prstů, se více podobají prázdným strunám.“¹³

¹³ QUANTZ, Johann Joachim, 1990. *Pokus o návod jak hrát na příčnou flétnu*. Praha: Ed. Supraphon. ISBN 978-80-7058-187-2, s. 160-161

4 Kontrabasoví skladatelé

4.1 Karl Ditters von Dittersdorf (1739-1799)

Karl Ditters je mezi kontrabasisty znám jako autor jednoho z nejkrásnějších klasicistních děl, koncertu pro kontrabas a orchestr Es dur. Koncerty pro kontrabas napsal celkem dva. Oba jsou zkomponovány v tónině Es dur a oba využívají vídeňského ladění. Koncert, který dnes označujeme jako č. 2 patří ke stálícím světového repertoáru a objevuje se v koncertních programech po celém světě.

Karl Ditters von Dittersdorf se narodil 2. listopadu 1739 ve Vídni. Jeho první učitel byl jeho otec, poskytl mu základní i hudební vzdělání. Jeho dalšími učiteli byli pan König a houslista a skladatel Josef Ziegler. Již jako 12 letý mladík se stal členem orchestru prince Josepha Friedricha Sachsen-Hildburghausena. Dále se vzdělával v hudbě a v houslové technice. Kromě hudebního vzdělání se naučil i několik světových jazyků. Ditters byl všeobecně talentovaný a velmi inteligentní. Vedle hudebních funkcí byl později v životě také schopným úředníkem. Byl povýšen do šlechtického stavu, stal se hejtmanem, vrchním výběrčím daní, biskupským radou či viceprezidentem zemského soudu. Především se však věnoval hudbě.

Od raného mládí byl znám jako houslový virtuóz. V r. 1761 se stal členem operního orchestru ve Vídni, kde ho zaměstnal hrabě Giacomo Durazzo, který v té době působil jako divadelní ředitel. Smlouvu v orchestru měl do roku 1765, při domlouvání nové smlouvy se však neshodl na částce roční gáže s hrabětem Šporkem, který nově začal působit ve vedení orchestru. Jakmile ovšem Ditterse slyšel biskup Patačič z Velkého Varadína (dnešní Oradea v Rumunsku), ihned Dittersovi nabídl kapelnické místo po M. Haydnovi. Na pozici kapelníka působil až do r. 1769. Po dobu svého působení ve Velkém Varadíně složil mnoho děl komorní hudby a také např. svoji první operu Amore di Amore in Musica. V r. 1795 se Ditters přesunul do Nového Dvora na zámek Červená Lhota (na území dnešní České republiky) za finanční podpory barona Ignáce von Stillfrieda.

Pro kontrabas Ditters zkomponoval 2 sólové koncerty, dílo s názvem Sinfonia Concertante pro violu, kontrabas a orchestr (kde kontrabas dominuje jako sólový nástroj) a z komorní tvorby můžeme zmínit např. Duetto Es dur pro violu a kontrabas, nebo 6 smyčcových kvintetů. V r. 1775 napsal operu Il tribunale di Giove, ve které je mimo jiné árie pro soprán, kontrabas a orchestr.

Karl Ditters von Dittersdorf se nesmazatelně zapsal nejen do kontrabasové historie, ale zároveň do dějin jako takových. Je autorem první autobiografie hudebníka. Do roku 1799 totiž žádný skladatel nezaznamenal svůj život ve svých autentických vzpomínkách.

Dittersova kniha dostala název *Vzpomínky hudebníka 18. století* a je dodnes cenným zdrojem informací nejen o jeho životě, ale o životě hudebníka v období klasicismu.¹⁴

¹⁴ DITTERSDORF, Karl Ditters von, Václav BĚLOHLAVÝ a František BARTOŠ, 1959. *Vzpomínky hudebníka XVIII. století*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.

4.2 Václav Pichl (1741-1805)

Václav Pichl vešel do kontrabasové historie jako autor 2 kontrabasových koncertů. Oba zkomponoval v tónině D dur a pro oba mu byl inspirací kontrabasový virtuóz a jeho kolega z orchestru F. A. Pischelberger. Známe je také jeho důvěrné přátelství s K. Dittersem, které je pojilo mnoho let.

Český skladatel, houslista a všeobecně nadaný hudebník Václav Pichl se narodil 25. září 1741 v Bechyni. Hudbě se věnoval od raného mládí. Nejdříve studoval kontrapunkt u Josefa Seegera, poté vystupoval veřejně na housle a dále začal působit v pražském kostele Matky Boží před Týnem. Po ukončení studia v Praze vycestoval do Vídně, kde se vzdělával u Antonína Vranického, mladšího bratra skladatele Pavla Vranického. Na doporučení prvního houslisty italské opery, Josefa Strobacha, se Pichl setkal s K. Dittersem, se kterým se stali dobrými přáteli a kolegy. Od roku 1765 působil jako houslista a asistent kapelníka Ditterse v orchestru biskupa Adama Patačiče ve Velkém Varadíně. Pichl v tomto orchestru působil až do jeho rozpuštění v r. 1769. Ditters poté doporučil Pichla hraběti Šporkovi, u kterého v minulosti sám působil a na Dittersovo doporučení byl Pichl ihned přijat. V r. 1773 Václav Pichl zkomponoval skladbu *Sinfonia da Pichl als Ditters*, která byla záhy vydána lipským nakladatelstvím Breitkopf. Šlo o skladbu, která byla napsána v kompozičním stylu Ditterse jako pocta dobrému příteli.

Pichl a Ditters měli také společného kolegu, kontrabasistu z varadínského orchestru, F. A. Pischelbergera, pro kterého každý z autorů napsal dva kontrabasové koncerty. Pichlovy koncerty pro kontrabas a orchestr jsou krásná ukázka klasicistního díla ve svěžím a melodickém duchu.¹⁵

V r. 1775 odjel Pichl do italského Milána, kde působil jako skladatel a hudební ředitel u arcivévody Ferdinanda Karla Habsbursko-Lotrinského. Pichlova skladatelská činnost v Itálii byla velice plodná a aktivně působil také jako pedagog hry na housle. Z Pichlovy skladatelské tvorby můžeme jmenovat, kromě dvou výše zmíněných kontrabasových koncertů, 172 kvartetů, 89 symfonií, 25 mší, 20 oper, 17 serenád nebo 29 koncertů. Na závěr svého života se Václav Pichl vrátil do Vídně, kde prožil bezmála ještě 10 let.¹⁶

¹⁵ TRUMPF, Klaus, 2021. „... da er einer unserer besten Virtuosen ist“: Johann-Matthias-Sperger (1750-1812) – *Leben und Werk*. Mainz: Schott Music GmbH & Co. KG. ISBN 978-3-95983-623-4, s. 35

¹⁶ HNILIČKA, Alois, 1922. *Portréty starých českých mistrů hudebních*. Praha: František Borový, s. 70-76

4.3 Jan Křtitel Vaňhal (1739-1813)

Jan Křtitel Vaňhal je autorem koncertu pro kontrabas a orchestr Es dur. Přestože se jedná o jeho jediné dílo pro tento nástroj, koncert patří mezi nejznámější klasicistní díla pro kontrabas. Našel si sebevědomě své místo na světových pódii a bez nadsázky můžeme říci, že dnes není na světě profesionální kontrabasista, který by Vaňhalův koncert neznal či nehrál. Je opět komponován pro vídeňské ladění.

Nechanický rodák Jan Křtitel Vaňhal se narodil 12. května 1739. V útlém dětství začal projevoval hudební nadání, začal zpívat, hrát na klavír, varhany a housle. Hudbu studoval nejprve v Maršově, později opět v rodných Nechanicích u Antonína Erbana. Již v 18 letech získal v Opočně místo jako varhaník. Hlubšímu studiu skladby se začal Vaňhal věnovat ve Vídni u učitele Schlegra za finanční podpory hraběnek Schaffgotschové a Colloredové. Později se seznámil s K. Dittersem a začal u něj studovat. Již ve věku 26 let se stal známým a respektovaným hudebním skladatelem ve Vídni. V roce 1769 se vydal do Itálie.¹⁷

Procestoval téměř celou Itálii včetně Bologne, Florencie, Neapole a Říma. Italský pobyt mu byl natolik velkou inspirací, že složil pod italským vlivem své 2 opery Demofonte a Il trionfo di Clelia. Po dvou letech se r. 1771 Vaňhal vrací do Vídně. O rok později byla hrána jeho symfonie s velkým úspěchem v Drážďanech. Na koncertě byl přítomen i britský historik Charles Burney, který Vaňhalovu mistrovskou tvorbu okomentoval ve svém cestopisu: „...jeho symfonie se mi tak líbily, že je řadím mezi nejlepší a nejdokonalejší instrumentální skladby, na něž může být hudební umění vsutku hrdé.“¹⁸ Ve Vídni Vaňhal působil až do konce svého života.

Pro kontrabas napsal výše zmíněný koncert. Tato skladba má mnoho edicí a úprav a můžeme jí v současné době slyšet ve čtyřech tóninách (C dur, D dur, Es dur a E dur). Originální tónina Es dur se neobjevuje na koncertních pódii příliš často. Dnes bohužel nevíme, pro koho koncert zkomponoval, ale s největší pravděpodobností mu byl inspirací kontrabasista J. M. Sperger, jelikož se v dochované kopii Vaňhalova manuskriptu dochovaly Spergerovy kadence. Vaňhal dále napsal přes 100 symfonií, koncertů, mší, smyčcových kvartetů a další komorní díla.

¹⁷ HNILIČKA, Alois, 1922. *Portréty starých českých mistrů hudebních*. Praha: František Borový, s. 64-69

¹⁸ BURNEY, Charles a Jaroslava PIPPICHOVÁ-SCHEIDEGGER, 1966. *Hudební cestopis 18. věku*. 1. vydání. Praha: Státní hudební vydavatelství. Hudba v zrcadle doby, svazek 4, s. 270-271

4.4 Anton Zimmermann (1741-1781)

Anton Zimmermann napsal za svůj život 2 koncerty pro kontrabas a orchestr. Oba jsou napsány v tónině D dur a oba využívaly vídeňského ladění. Zimmermann se osobně znal a spolupracoval s největšími kontrabasovými virtuózy své doby.

Narodil se 25. prosince 1741 v Široké Nivě (tehdy Breitenau) na území České republiky. Měl velký hudební záběr, byl to kapelník, skladatel, houslista a varhaník. Bohužel informací o jeho životě nemáme mnoho, můžeme se ale domnívat, že se hudbě učil ve Slezsku. Své první varhanické angažmá získal v Hradci Králové (tehdy Königgrätz), kde působil v katedrále sv. Ducha. Začátkem sedmdesátých let přicestoval do Bratislavy (tehdy Pressburg), kde se stal kapelníkem ve službách arcibiskupa a založil svůj vlastní orchestr r. 1776. Z dochovaných zdrojů je jasné, že Zimmermann měl k dispozici špičkové těleso složené ze sólistů a virtuózů své doby. Orchestr pod Zimmermannovým vedením byl jedním z nejlepších v Evropě. Hráli v něm např. J. M. Sperger na kontrabas, nebo Josef Kämpfer na violoncello, který byl sám také vynikajícím kontrabasistou. Tito dva hudebníci, J. M. Sperger a J. Kämpfer, se stali hlavní inspirací pro Zimmermannovy 2 kontrabasové koncerty. První z nich premiéroval Sperger a druhý Kämpfer. Zimmermann byl dále autorem několika symfonií, melodramů, instrumentálních koncertů a mnoha děl komorní hudby.¹⁹

¹⁹ GODÁR, Vladimír, 2004. Bratislavský klasicizmus I. – Anton Zimmermann. *noveslovo.sk* [online] [vid. 2024-04-28]. Dostupné z: <https://noveslovo.sk/node/23083>

4.5 Franz Anton Hoffmeister (1754-1812)

Franz Anton Hoffmeister je autorem tří výjimečných koncertů pro kontrabas a orchestr. Tento Mozartův současník dále napsal čtyři unikátní kontrabasové kvartety, ve kterých má kontrabas sólovou úlohu a ostatní smyčcové nástroje ho doprovází. Tento klasicistní skladatel, pohybující se mezi Německem a Rakouskem, se tím nesmazatelně zapsal do dějin kontrabasové literatury. Jeho kontrabasové skladby jsou psány pro vídeňské ladění.

Narodil se 12. května 1754 v německém městě Rottenburg am Neckar. Kromě výše zmíněných kontrabasových skladeb napsal přes 50 symfonií, 8 oper a přes 200 smyčcových kvartetů, kvintetů, koncertů, duet a trií. V pouhých 14 letech se rozhodl studovat práva ve Vídni. Během studií ho začal ovlivňovat kulturní a hudební život tohoto velkoměsta a záhy začal i komponovat. Přestože komponoval rychle a dokázal napsat mnoho skladeb během krátké doby, jeho hudba byla stále hrána pouze amatérskými hudebníky. Hoffmeister si uvědomil, že bude těžké se uživit, pokud zůstane závislý na hudebních vydavatelích. Rozhodl se proto založit vlastní vydavatelskou firmu ve spolupráci s Rudolfem Gräfferem. Roku 1799 úspěšně debutoval i jako skladatel a interpret v lipském Gewandhausu. O rok později založil vydavatelství *Bureau de Musique* v Lipsku společně s varhaníkem Ambrosiem Kühnelem, se kterým se pravděpodobně poprvé setkali po Hoffmeisterově lipském debutu. Hoffmeister spolu s Kühnelem si kladli za cíl vést vysoce respektovanou a uznávanou firmu, i s tím rizikem, že budou vydávat menší počet kompozic. Vydávali skladby významných autorů, jakými byli např. Johann Sebastian Bach nebo Ludwig van Beethoven. Mezi jejich první vydání patřily kompletní smyčcové kvartety J. Haydna a také komorní tvorba W. A. Mozarta.²⁰

Vydávali také Beethovenovu komorní i symfonickou tvorbu. Hoffmeister měl s Beethovenem velice přátelský vztah, o kterém se můžeme dočíst v Beethovenových dopisech. Beethoven v jednom ze svých dopisů oslovuje Hoffmeistera: „...*můj nejmilovanější pane bratře a příteli...*“.²¹ Roku 1805 se Hoffmeister rozhodl prodat svůj podíl ve vydavatelství a věnovat se pouze komponování. Vydavatelství pak roku 1806 změnilo svůj název na *Neuer Verlag des Bureau de Musique von A. Kühnel in Leipzig*.²² Franz Anton Hoffmeister žil nadále ve Vídni po celý zbytek svého života.

²⁰ LAWFORD-HINRICHSSEN, Irene, 2000. *Music publishing and patronage: C.F. Peters, 1800 to the Holocaust*. Kenton, England: Edition Press. ISBN 978-0-9536112-0-1.

²¹ BEETHOVEN, Ludwig van a Bohumil PLEVKA, 1972. *Listy o umění, lásce a přátelství*. 2. vyd. Praha: Panton. Edice přátel hudby, Sv. 15, s. 26

²² LAWFORD-HINRICHSSEN, Irene, 2000. *Music publishing and patronage: C.F. Peters, 1800 to the Holocaust*. Kenton, England: Edition Press. ISBN 978-0-9536112-0-1, s. 7

4.6 Domenico Dragonetti (1763-1846)

Domenico Dragonetti zaujímá zvláštní postavení mezi hudebními skladateli, kteří tvořili díla pro sólový kontrabas. Patří mu patrně světové prvenství v kategorii skladeb pro kontrabas sólo. Byl to také jeden z prvních skladatelů, který byl zároveň virtuózním hráčem na kontrabas. Jeho sláva se šířila napříč Evropou a dostával desítky lukrativních nabídek. Pohyboval se mezi nejznámějšími skladateli své doby, znal se osobně s J. Haydnem, a Ludwigem van Beethovenem. Oběma předvedl kontrabas jako sólový nástroj a oba tyto světové velikány přesvědčil o důležitém postavení svého nástroje. Dragonetti používal tehdy nestandardní ladění svého nástroje do kvart.

Narodil se 7. dubna 1763 v italských Benátkách. Již v mladém věku začal hrát jako vedoucí kontrabasových skupin orchestrů v bazilice sv. Marka nebo v divadelním orchestru ve Vicenze. Jeho pověst virtuóza se roznesla po celé Evropě a začal dostávat pozvánky k sólovým koncertům. V r. 1794 se usadil v Londýně a záhy se stal členem orchestru královského divadla a začal také vystupovat u prestižního Philharmonic Society of London.

V Londýně napsal 12 valčíků pro kontrabas sólo, které patří k prvním kompozicím svého druhu vůbec. Tyto krátké, zpěvné a melodické skladby se objevují na světových pódii dodnes. Umožňují kontrabasistovi předvést svou muzikalitu a rytmické cítění. Dragonetti byl autorem mnoha děl komorní hudby pro kontrabas s doprovodem klavíru či smyčců. Z mnoha těchto děl bych uvedl např. Variace na slavnou árii italského skladatele Giovannii Paisiella „Nel cor più non mi sento” pro kontrabas sólo, Slavné sólo pro kontrabas a smyčcové kvarteto, nebo 5 kontrabasových koncertů.

Dragonetti byl také vášnivým sběratelem nástrojů. Vlastnil mimo jiné Stradivariho housle, na které hrál i samotný Niccolò Paganini. Tyto housle dnes známe pod jménem „1700 The Dragonetti” a jsou v současnosti ve vlastnictví u japonského Nippon Music Foundation. Další kusy z Dragonettiho sbírky byly nástroje z dílen mistrů jako jsou např. Maggini, Gasparo di Salo a několik nástrojů bratrů A. a H. Amatiho.²³

Dragonetti byl ve své době věhlasným kontrabasistou a dokázal proslavit svůj nástroj po celé Evropě. Jeho život byl slavný, bohatý a dlouhý. Dožil se 83 let.

²³ SACKMAN, Nicholas, 2020. Domenico Dragonetti, the Milanollo sisters, and some violins. *themessiahviolin.uk* [online] [vid. 2024-04-28]. Dostupné z: <https://themessiahviolin.uk/Milanollo.pdf>

4.7 Johann Matthias Sperger (1750-1812)

Dějiny kontrabasové literatury by nebyly kompletní bez jména Johann Matthias Sperger. Co se týče počtu kontrabasových koncertů, tento autor byl a dodnes stále zůstává doslova rekordmanem. Zkomponoval celkem 18 koncertů pro kontrabas a orchestr a tím si zajistil absolutní prvenství v historii děl pro sólový kontrabas.

Narodil se 23. března 1750 ve Valticích na jižní Moravě (tehdejší Feldsberg, Rakousko-Uhersko). V 17 letech odjel studovat do Vídně a jeho pedagogem byl Johann Georg Albrechtsberger. Kontrabas studoval u věhlasného virtuóza F. A. Pischelbergera. Mezi lety 1777-1783 hrál Sperger jako kontrabasista v orchestru Josepha von Batthyányho v Bratislavě (tehdy Pressburg) pod vedením A. Zimmermana. Spergerovo pressburské období se řadí mezi nejpłodnější. Napsal zde 6 kontrabasových koncertů. Spergerova orchestrace těchto koncertů je na svou dobu velice bohatá a barevná, používá dvojici klarinetů, hore, trumpet a dokonce tympány. S přihlédnutím ke známým vrcholným violoncellovým koncertům J. Haydna, který používá pouze tradiční dvojici hoboju a hore, to vypovídá o Spergerově odvaze a originalitě. Po r. 1783, kdy se orchestr rozpustil, Sperger cestoval a koncertoval až do r. 1786, kdy se stal členem orchestru Mecklenburg-Schwerin v německém Ludwigslustu. V tomto orchestru hrál po celý zbytek svého života až do r. 1812.

Spergerova tvorba zahrnuje mnoho děl komorní hudby s důrazem na sólový kontrabas, jako jsou např. 3 sonáty pro kontrabas a violu, sonáta h moll pro kontrabas a violoncello nebo kontrabasový kvartet. Jak jsem již zmínil výše, Sperger napsal bezprecedentních 18 kontrabasových koncertů. U 13 z nich používá skordaturu. Svých posledních 7 koncertů zkomponoval v německém Ludwigslustu. Roku 1801 dokončuje Árii a Recitativ „Selene, del tuo fuoco” pro soprán, kontrabas a orchestr. Můžeme se domnívat, že jeho inspirací byla W. A. Mozartova Árie „Per questa bella mano”, kterou Mozart napsal pro Spergerova bývalého pedagoga Pischelbergera, 10 let před Spergerem.

Ve 20. století se Spergerově odkazu začal důkladně věnovat německý prof. kontrabasu Klaus Trumpf, který se také zasadil o odhalení pomníku tomuto kontrabasovému velikánovi v německém Ludwigslustu, kde po mnoho let Sperger působil. Na tomto místě se také konala Mezinárodní kontrabasová soutěž pojmenovaná po J. M. Spergerovi.²⁴

²⁴ TRUMPF, Klaus, 2021. „... da er einer unserer besten Virtuosen ist”: Johann-Matthias-Sperger (1750-1812) – *Leben und Werk*. Mainz: Schott Music GmbH & Co. KG. ISBN 978-3-95983-623-4.

5 Rozbor Koncertu č. 18 h moll pro kontrabas a orchestr Johanna Matthiase Spergera

5.1 Stručná historie koncertu

Koncert h moll Johanna Matthiase Spergera patří k tomu nejlepšímu, co v období klasicismu pro sólový kontrabas vzniklo. Sperger byl v době komponování tohoto díla již zralým a zkušeným hudebním skladatelem a jeho bohatá praxe kontrabasisty dala vzniknout skutečnému hudebnímu skvostu. Dílo se naprosto vymyká do té doby známým kompozicím pro kontrabas. Dokonce i délka koncertu je téměř dvojnásobná ve srovnání se známými a populárními kontrabasovými koncerty té doby např. K. Ditterse a J. K. Vaňhala. Mollová tónina koncertu mu navíc dodává na závažnosti a dramatičnosti.

Toto dílo je Spergerovým posledním kontrabasovým koncertem, který dokončil 20. srpna 1807 v německém Ludwigslustu. Jedná se o historicky první koncert pro kontrabas, který byl zkomponován v mollové tónině. Originální notace je v tónině c moll, sólista má psanou h moll. Sperger tento koncert psal pro původní vídeňské ladění a pomocí skordatury si nástroj sólista přeladí o půl tónu výše. Další zajímavostí Spergerovy notace je, že autor píše sólový part o oktávu výše, než se hraje ve skutečnosti. Jelikož nejhlubší tón v celém koncertu je psané velké A, můžeme se domnívat, že Sperger hrál koncert na 4 strunný nástroj. Orchestrace koncertu je pro komorní orchestr, pro smyčce a dvojice hoboju, fagotů a horeň in Es. Nejedná se však o obligátní dechy a v několika místech koncertu mají dechové nástroje svojí dominantní úlohu. Pro moderní sólové ladění koncert upravili kontrabasisté prof. Klaus Trumpf z Německa a prof. Miloslav Gajdoš z České republiky. Toto vydání bylo publikováno v r. 2018 německým vydavatelstvím Diletto Musicale.²⁵ Dílo upravili do znějící tóniny h moll, sólista má však psanou a moll (dnes běžně používané sólové ladění). Autor této práce se věnuje rozboru verze K. Trumpfa a M. Gajdoše, s přihlédnutím a častými komparacemi s originálním manuskriptem J. M. Spergera.

Původní verzi natočila pravděpodobně poprvé v historii francouzská kontrabasistka a violonistka Isaline Leloup, jejímiž kolegy byli Patrick Oliva, Martha Moore, Jean-Philippe Gandit a Ronan Kernoa. S těmito hudebníky zpracovali orchestraci koncertu pro smyčcové kvarteto. Tato unikátní nahrávka byla natočena na dobové nástroje v r. 2021 pro vydavatelství Da Vinci Classics.

²⁵ SPERGER, Johann Matthias, *Konzert Nr. 18 in h-Moll (T18) für Kontrabass und Orchester*. Partitur: Diletto Musicale, 2018

Novodobou českou premiéru pak představil českému publiku východočeský soubor Barocco sempre giovane společně se mnou jako sólistou a uměleckým vedoucím v září roku 2023 na Lednicko-Valtickém hudebním festivalu. Můžeme se domnívat, že šlo o první provedení tohoto koncertu na českém území.

Největší inspirací pro napsání tohoto koncertu byla pravděpodobně Spergerova sonáta h moll pro kontrabas a violoncello, ve které slyšíme mnoho témat z 1. věty koncertu a 3. věta obou těchto děl je dokonce totožná (tato sonáta posloužila také jako vzor pro 2. větu, tentokrát Spergerova 17. kontrabasového koncertu).

Koncert je koncipován jako třívětý: 1. Allegro maestoso, 2. Andante poco Adagio, 3. Vivace Rondo.

5.2 1. věta Allegro maestoso

1. věta je v sonátové formě, v tónině h moll, celém taktu, s tempovým označením Allegro maestoso (původní Spergerova verze označuje 1. větu Allegro Majestoso). Expozice je od taktu 1 do taktu 184.

Orchestrální předejhra má celkem 58 taktů. V taktu 1-2 začínají hrát pouze smyčce dramaticky unisono v nízké dynamice na tónech h-d-h. Ve třetím taktu se pak přidají dechové nástroje a rozezní se tak celý orchestr hrající forte dynamiku. V taktech 5-6 začíná opět piano jako na začátku, ale o sekundu výše (cis-e-cis). Později v taktech 19-20 mají hornisté sólo v sextách a v taktech 23-24 se jejich party rozezní v kvintách lesních rohů. Orchestrální předejhra graduje až do taktu 58. O takt později přichází sólista a orchestr doprovází osminovými hodnotami, pouze smyčce, v nízké dynamice. Sólista uvádí téma koncertu v taktu 59. Toto hlavní téma ujišťuje posluchače v mollové tónině a zřetelně vykresluje všechny tóny kvintakordu h moll. Téma je sebejisté, rytmické a výrazné. J. M. Sperger využívá své mistrné kompoziční techniky, aby ukázal kontrabas jako dramatický sólový nástroj. V expozici této věty nechybí trioly, synkopy, nátryly a různé rytmické variace, které dodávají celkovému zvuku této věty neutuchající energii. Přestože doprovod orchestru v této expozici spoléhá převážně na základní harmonické funkce, hudba jako celek působí velice sofistikovaně. V taktu 88 přichází vedlejší téma, které orchestr uvádí jedním taktem hornového sóla v sextách v paralelní tónině D dur. O takt později, v taktu 89 přichází opět sólista nyní v durových dvojzvucích. Vedlejší téma je kombinací lyrické melodie a technických pasáží, které v durové tónině koncert odlehčují. Sólista má zde příležitost předvést rytmický nadhled a technickou zdatnost. Vedlejší téma graduje až do taktu 139, kdy přichází bohatá orchestrální mezivěta.

Provedení přichází v taktu 185, opět velice sebevědomě v durové tónině D dur. Autor zpracovává hlavní téma s novou energií a ozdobami technickými a melodickými. Spergerova invence jakoby nikdy nekončila a opět nás utvrzuje o svém skladatelském mistrovství. Každá ozdoba i rytmická variace má své pevné místo a interpret, ani posluchač, se ani chvíli nenudí. Provedení končí v taktu 214 a od reprízy jej dělí dramatická pauza zvýrazněná korunou. V tomto momentu se opět ukazuje Spergerovo kompoziční umění.

Repríza přichází v ten nejpříhodnější moment, po naprostém tichu. V taktu 215 se nacházíme opět ve smyčcové pasáži unisono v nízké dynamice jako v prvních taktech celého koncertu. Repríza tedy přichází zcela zřetelně a přináší celkové uklidnění opakováním nám již dobře známé orchestrální předejhy. Po 7 taktech orchestrálního

přednesu tématu přichází opět sólista a téma rozvádí v dalších rytmických i melodických variacích.

V taktu 260 přichází coda opět v tónině h moll. Jedná se o přenádhernou, tklivou kantilénu, která jakoby nám během následujících 8 taktů umožnila nahlédnout přímo do nitra Spergerova srdce. Tato melodie s posluchači tohoto koncertu zůstává ještě dlouho po tom, co byla interpretována. Coda od taktu 278 graduje nejprve hravým a posléze naléhavějším způsobem. V taktu 308 editor koncertu Miloslav Gajdoš vložil svou kadenci, v původní Spergerově verzi kadence nebyla zamýšlená. Po ukončení kadence následuje závěrečných 8 taktů a tak 1. část koncertu končí. Sperger je na konci první věty ve svém sdělení nekompromisní, zanechává nás ve forte dynamice v rozhodné a vážné atmosféře.

5.3 2. věta Andante poco Adagio

2. část koncertu je v pomalém dvoudobém taktu v malé třídílné formě abc. Tato pomalá věta působí jako něžné dílo citlivého autora, který ani v těch nejjemnějších pasážích neztrácí smysl pro hravý rytmus a dokonalou symetrii. Nacházíme se v tónině D dur v roztomilé variační náladě. Sólista musí být schopen zahrát naprosto čisté dvojjzvuky, ať už se jedná o tercie či sexty, s přiměřeným nadhledem a citem pro tak senzitivní dílo jako je tato věta. Jak jsem již zmínil, forma skladby je přísně symetrická.

1. část (a) je sama ještě rozdělena po 8 taktech na 3 díly a-b-a, kdy první část "a" je repetována. Následuje drobná orchestrální spojka v délce 6 taktů. Poté se téma (a) ještě připomene krátkým 4 taktovým úsekem. Následuje krátká orchestrální mezivěta v délce 8 taktů. Nyní přichází část b, která je opět rozdělena po 8 taktech na 3 díly a-b-a s opětovnou repeticí. Následuje 7 taktová orchestrální mezihra. 3. část c kultivovaně potvrzuje Spergerovu dokonalou symetrii a dovede nás stupnicovými pasážemi, kde sólista předvede svou technickou virtuozitu, až do závěru 3. dílu této abc formy. V Trumpf/Gajdošově verzi bylo vytvořeno příhodné místo pro kadenci, která umožní sólistovi ještě chvíli spočinout v roztomilé lyrické náladě a ještě si citlivě pohrát s hravými terciemi i stupnicovými pasážemi v tónině D dur. Nutno zde podotknout, že v originálním Spergerově manuskriptu místo pro kadenci není. Věta tak v původní verzi působí o poznání skromněji, jakoby duchovněji, bez náznaku touhy po světské slávě. Závěrečných 8 taktů patří v obou verzích ještě malé vzpomínce na původní téma.

5.4 3. věta Rondo Vivace

Stalo se již v době klasicismu tradicí a v tom nejlepším slova smyslu skladatelskou rutinou, že poslední věty instrumentálních koncertů jsou psány v rychlém tempu. Ani Spergerův poslední kontrabasový koncert není v tomto ohledu výjimkou a nese tempové označení Vivace s formální příslušností k rondu. Ale i přesto, že toto všechno víme a instrumentálních koncertů této formy jsme slyšeli stovky či tisíce, přesto nás tato 3. věta překvapí svým nekompromisním temperamentem, posluchače bez varování přikove do sedadel a interpreta s celým orchestrem unese o více než 200 let v čase zpátky.

Téma má 8 taktů a na tomto krátkém úseku autor vystavěl efektní rytmické a zároveň energické téma. Tonálně se pohybujeme v naší domovské h moll. Po 8 taktech přebírá téma orchestr a doslovně ho cituje dalších 8 taktů.

Následuje část B, v tomto případě rytmicky efektní pasáž vyplněná energizujícími triolami v paralelní tónině D dur. Sólista má zde opět příležitost předvést svojí technickou vyspělost a hudební nadhled. Po dalších 8 taktech následuje 4 taktová kantiléna (takt 25-28), kde se interpret i posluchači osvěží půvabnou melodií založenou na durovém kvintakordu D dur. Zde je pro interpreta ideální příležitost posluchače potěšit svým lyrickým cítěním a zpěvností svého nástroje. V následujících taktech se skladatel věnuje rytmickým variacím, které skladbu jakoby odlehčují, čím více je pro interpreta náročná. Střídání duol, triol a důrazných čtvrtěových not umocňují všeobecně přijímaný názor, že Sperger musel být skutečný kontrabasový virtuóz, který výrazně posunul úroveň náročnosti sólových kontrabasových partů.

V taktu 64 přichází opět hlavní téma této věty. Ujistí nás opět o tónině h moll a formě rondo. Po 8 taktech přichází orchestrální mezihra, která nás dovede až do části C, která začíná taktem 103. V této části, trvající bezmála 60 taktů, se pohybujeme ve veselejší náladě paralelní tóniny D dur. Hudba je zde lyrická, radostná, využívající libozvučných durových tercií. Spergerova mistrná invence spojuje velmi ladně jeden motiv s druhým a obdivuhodně vystihuje nejen sílu, ale i něhu kterou v sobě sólový kontrabas má. Dokonce i z obyčejného dominantního septakordu v taktu 115 dokáže vytvořit sváteční událost a z každého obalu i nátrýlu vytvoří moment, na který se interpret tohoto koncertu upřímně těší. Rozklady dominantního septakordu jsou vůbec jeho silnou stránkou. Důkazem toho je nám např. takt 121-126, kde si s touto harmonickou funkcí hraje tak lehce, že o snadnosti interpretace svých charakteristických triol dokáže přesvědčit interpreta i posluchače. Sperger také dokáže ve vteřině změnit charakter nálady a z dramatického kusu jako je toto rondo, vytvoří během

jednoho taktu prostou až lidovou kantilénou, což právě dokazuje v této části C svými durovými terciemi.

3. věta graduje až do taktu 162, kdy v moderní verzi přichází místo pro kadenci M. Gajdoše. V této verzi bych zdůraznil originální a efektní místo na konci kadence, kdy si interpret s orchestrem odpovídá, interpret mollovým kvartsextakordem dolů, orchestr mollovým kvintakordem nahoru. Tato pasáž je velmi krátká, obsahuje pouhé 4 takty, ale jakoby završovala dokonalost Spergerova díla pro kontrabas.

Následuje poslední opakování tématu tohoto ronda s vloženými 4 takty pro zdůraznění blížícího se konce a posledních 17 taktů je věnováno pouze orchestru. Konec je dramatický, rychlý, temperamentní, rytmický a nekompromisní. Pro nás, všechny milovníky kontrbasu a díla J. M. Spergera, je tento konec ale především smutný, protože víme, že se jedná o poslední kontrabasový koncert jeho života.

J. M. Sperger ale zůstává dodnes nikým nepřekonaným autorem kontrabasových koncertů, co se počtu týče.

Závěr

Během psaní této práce, která se týkala počátků vzniku skladeb pro sólový kontrabas, jsem zjistil, že klasicismus je patrně nejdůležitější období v dějinách hudby pro emancipaci kontrbasu. Kontrabas se během krátké doby trvání tohoto hudebního stylu zcela vymanil z podřízené pozice pouhého doprovodu a přestal být jen onou hlubokou frekvencí bez větší důležitosti. Díky prvním kontrabasovým virtuózům i odvážným hudebním skladatelům se mu podařilo získat neochvějnou pozici mezi smyčcovými sólisty. Klasicismus otevřel pomyslné dveře do 19. století a romantismu, který tuto pozici díky dalším virtuózům kontrabasové hry a dalším pokrokovým skladatelům jen potvrdil. 20. století potom svým překotným hudebním vývojem dokázalo, že kontrabas je sebevědomý sólový nástroj, nemající v podstatě žádných omezení. Dnes stojíme na prahu nové doby, která kontrabasovým virtuózům přeje a fandí a s vděčností vzpomínáme na všechny mistry kontrbasu zmíněné v této práci. Bez nich a jejich životních obětí bychom nemohli být tam, kde jsme, stojící rovnocenně po boku houslistů a violoncellistů na všech světových pódíích.

Seznam použitých zdrojů

Monografie:

BEETHOVEN, Ludwig van a Bohumil PLEVKA, 1972. *Listy o umění, lásce a přátelství*. 2. vyd. Praha: Panton. Edice přátel hudby, Sv. 15.

BORTLIČEK, Jiří, 1984. *Dějiny a literatura kontrabasů*. 1. vyd. Brno: Janáčková akademie múzických umění. ISBN 978-80-85429-36-7.

BURNEY, Charles a Jaroslava PIPPICHOVÁ-SCHEIDEGGER, 1966. *Hudební cestopis 18. věku*. 1. vydání. Praha: Státní hudební vydavatelství. Hudba v zrcadle doby, svazek 4.

DITTERSDORF, Karl Ditters von, Václav BĚLOHLAVÝ a František BARTOŠ, 1959. *Vzpomínky hudebníka XVIII. století*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.

HNILÍČKA, Alois, 1922. *Portréty starých českých mistrů hudebních*. Praha: František Borový.

KMENT, Jan, 1988. *Nejhlubší z rodu smyčců: dějiny a literatura kontrabasů*. 1. vyd. Praha: Supraphon.

LAWFORD-HINRICHSSEN, Irene, 2000. *Music publishing and patronage: C.F. Peters, 1800 to the Holocaust*. Kenton, England: Edition Press. ISBN 978-0-9536112-0-1.

PRIEVOZNÍK, Ján, 2021. *Kontrabasová literatúra obdobia klasicizmu z hľadiska „poučenej interpretácie“ s prihliadnutím na tvorbu J. M. Spergera a A. Zimmermanna na Slovensku*. Banská Bystrica. Dizertačná práca. Akadémia umení v Banskej Bystrici Fakulta múzických umení.

QUANTZ, Johann Joachim, 1990. *Pokus o návod jak hrát na příčnou flétnu*. Praha: Ed. Supraphon. ISBN 978-80-7058-187-2.

TRUMPF, Klaus, 2021. „... da er einer unserer besten Virtuosen ist“: *Johann-Matthias-Sperger (1750-1812) – Leben und Werk*. Mainz: Schott Music GmbH & Co. KG. ISBN 978-3-95983-623-4.

Archivní prameny:

MOZART, Wolfgang Amadeus. *Verzeichnüss / aller meiner Werke / vom Monath februariobis Monath November 1791*. Monografie. Místo: British Library, Zweig, MS 63.

On-line zdroje:

GODÁR, Vladimír, 2004. Bratislavský klasicizmus I. – Anton Zimmermann. *noveslovo.sk* [online] [vid. 2024-04-28]. Dostupné z: <https://noveslovo.sk/node/23083>

PICHL, Václav, IMSLP. *Concerto in D* [online] [vid. 2024-04-28]. Dostupné z: http://conquest.imslp.info/files/imglnks/usimg/3/34/IMSLP542427-PMLP876311-pichl_bassconcerto1_parts.pdf

SACKMAN, Nicholas, 2020. Domenico Dragonetti, the Milanollo sisters, and some violins. *themessiahviolin.uk* [online] [vid. 2024-04-28]. Dostupné z: <https://themessiahviolin.uk/Milanollo.pdf>

SLATFORD, Rodney a Alyn SHIPTON, 2001. Double bass. *Grove Music Online* [online] [vid. 2024-04-28]. Dostupné z: <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/display/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000046437>

VANHAL, Jan Křtitel, [b.r.]. IMSLP. *Concerto in Eb* [online] [vid. 2024-04-28]. Dostupné z: https://s9.imslp.org/files/imglnks/usimg/8/8b/IMSLP765958-PMLP453917-VANHAL_concerto_per_contrabasso_parts_color.pdf

Notové materiály:

SPERGER, Johann Matthias, *Konzert Nr. 18 in h-Moll (T18) für Kontrabass und Orchester*. Partitur: Diletto Musicale, 2018

Přílohy

Seznam dostupných nahrávek kontrabasových děl období klasicismu

Nahrávky s použitím vídeňského ladění:

CD Johann Matthias Sperger: Double Bass Concertos

J. M. Sperger: Kontrabasový koncert č. 2 D dur

J. M. Sperger: Kontrabasový koncert č. 3 B dur

J. M. Sperger: Kontrabasový koncert č. 4 F dur

Ján Krigovský - kontrabas, Collegium Wartberg 430, Challenge Records r. 2022

CD Zimmermann Sperger

A. Zimmermann: Concerto per il Violone (č. 1)

J. M. Sperger: Recitativ a Ária pro soprán, obligátní kontrabas a orchestr "Non t'avvilir la cura"

J. M. Sperger: Concerto per il Contrabasso ex G (č. 6)

Ján Prievozník - vídeňský violon, Marianna Prievozníková Geleneky - soprán, Collegium Wartberg 430, Collegium Wartberg r. 2022

CD A Viennese Afternoon, 18th Century Viennese Bass Music

J. M. Sperger: Kontrabasový koncert č. 18 C moll

K. Ditters von Dittersdorf: Duetto Es dur pro violu a kontrabas

Franz Anton Hoffmeister: Kontrabasové kvarteto č. 2 D dur

Isaline Leloup - vídeňský kontrabas, Jean-Philippe Gandit, Martha Moore - housle, Patrick Oliva - viola, Ronan Kerno - cello, Da Vinci Classics r. 2021

CD Dittersdorf - Hoffmeister - Vanhal

K. Ditters von Dittersdorf: Kontrabasový koncert č. 1 Es dur

F. A. Hoffmeister: Kontrabasový koncert č. 1 Es dur

J. K. Vaňhal: Kontrabasový koncert Es dur

Edicson Ruiz - kontrabas, Orquesta Sinfónica Simón Bolívar, Christian Vásquez, Jazzwerkstatt r. 2011

CD Wiener Kontrabass Konzerte

J. M. Sperger: Kontrabasový koncert č. 15 D dur

F. A. Hoffmeister: Kontrabasový koncert č. 2 D dur

A. Zimmermann: Kontrabasový koncert D dur

Carl Ditters von Dittersdorf: Kontrabasový koncert č. 2 Es dur

Edicson Ruiz - kontrabas, Sinfónica Juvenil Teresa Carreño de Venezuela, Christian Vasquez - dirigent, Jazzwerkstatt r. 2012

CD Sperger Trio Sonata Quartet, Bratislava Soloists

J. M. Sperger: Trio D dur pro flétnu, violu a kontrabas

J. M. Sperger: Sonáta H moll pro kontrabas a violoncello

J. M. Sperger: Kvarteto D Dur pro kontrabas, flétnu, violu a violoncello

Radoslav Šašina - kontrabas, Juraj Alexander - violoncello, Zuzana Bouřová - viola, Vojtech Samec - flétna, Trevak r. 1992

CD Sperger Sonatas for Double Bass and Viola

J. M. Sperger: Sonáta pro kontrabas a violu č. 1

J. M. Sperger: Sonáta pro kontrabas a violu č. 2

J. M. Sperger: Sonáta pro kontrabas a violu č. 3

J. M. Sperger: Duet pro kontrabas a violu

Radoslav Šašina - kontrabas, Milos Valent - viola, Diskant r. 2011

CD Double Bass Recital

F. A. Hoffmeister: Kontrabasový koncert č. 3 Es dur

V. Pichl: Kontrabasový koncert č. 1 D dur

J. K. Vaňhal: Kontrabasový koncert Es dur

David Sinclair - kontrabas, Kölner Akademie, Michael Alexander Willens - dirigent, Ars Produktion r. 2006

CD Travels with Goliath

F. A. Hoffmeister: Kontrabasový koncert č. 3 Es dur

J. M. Sperger: Sonáta pro kontrabas a violu d'amore

J. K. Vaňhal: Kontrabasový koncert Es dur

W. A. Mozart: Árie "Per questa bella mano" pro bas, kontrabas a orchestr

Grigory Krotenko - kontrabas, Ilya Mazurov - baryton, Barocco Concertato, Maria Krestinskaya - viola d'amore/umělecký vedoucí, Rubicon Classics r. 2018

Nahrávky s použitím sólového ladění:

CD Klassische Werke für Kontrabass

J. K. Vaňhal: Kontrabasový koncert D dur

J. M. Sperger: Sonáta D dur pro kontrabas a klavír

J. M. Sperger: Kvarteto pro sólo kontrabas, flétnu, violu a violoncello

Klaus Trumpf - kontrabas, Ulrich Urban - klavír, Werner Tast - flétna, Peter Zimmermann - viola, Manfred Schumann - violoncello, Camerata Musica Berlin, Zeljko Straka - dirigent, Eterna/Edel Germany r. 1984

CD Selected works of J. M. Sperger

J. M. Sperger: Concertino pro flétnu, violu, kontrabas a orchestr

J. M. Sperger: Kvarteto pro sólo kontrabas, flétnu, violu a violoncello

J. M. Sperger: Trio D dur pro flétnu, violu a kontrabas

J. M. Sperger: Sonáta D dur pro kontrabas a violu

Klaus Trumpf - kontrabas, Chang-Kook Kim - flétna, Joseph Gutmann - viola, Ken Segoe - violoncello, Manfred Schumann - viola, Andre Jonet - flétna, Hirofumi Fukai - viola, Kusatsu Festival Orchestra, Roland Bader - dirigent, Camerata Tokyo r. 1996

CD Karl Ditters von Dittersdorf

K. Ditters von Dittersdorf: Houslový koncert G dur

K. Ditters von Dittersdorf: Kontrabasový koncert č. 2 D dur

K. Ditters von Dittersdorf: Koncertantní symfonie pro violu, kontrabas a orchestr

Miloslav Jelínek - kontrabas, Bohumil Kotmel - housle, Ladislav Kyselák - viola, Čeští komorní sólisté, Leoš Svárovský - dirigent, Supraphon r. 1992

CD Karl Ditters von Dittersdorf: Concertos

K. Ditters von Dittersdorf: Kontrabasový koncert č. 1 Es dur

K. Ditters von Dittersdorf: Koncertantní symfonie pro violu, kontrabas a orchestr

K. Ditters von Dittersdorf: Violový koncert F dur

František Pošta - kontrabas, Lubomír Malý - viola, František Xaver Thuri - cembalo continuo, Dvořákův komorní orchestr, František Vajnar - dirigent, Supraphon r. 1993

CD Dragonetti: Double Bass Concerto / Works for Double Bass

D. Dragonetti: Kontrabasový koncert G dur

D. Dragonetti: Duo B dur pro violoncello a kontrabas

D. Dragonetti: Smyčcové kvarteto č. 4 e moll

D. Dragonetti: Tři valčíky pro kontrabas sólo (č. 7, 11 a 12)

D. Dragonetti: Kvintet pro kontrabas, housle, dvě violy a violoncello

Ubaldo Fioravanti - kontrabas, Teodora Campagnaro - violoncello, Orchestra di Padova e del Vento, Claudio Marignon - dirigent, Dinamic r. 1996

CD Dittersdorf complete works for solo double bass

K. Ditters von Dittersdorf: Kontrabasový koncert č. 1, Krebs 171

K. Ditters von Dittersdorf: Kontrabasový koncert č. 2, Krebs 172

K. Ditters von Dittersdorf: Sinfonia Concertante pro violu, kontrabas a orchestr, Krebs 127

K. Ditters von Dittersdorf: Duetto pro violu a kontrabas, Krebs 129

Leon Bosch - kontrabas, Robert Smissen - viola, Academy of St. Martin in the Fields, Kenneth Sillito - umělecký vedoucí, Meridian

CD Sperger Orchestral Works

J. M. Sperger: Kontrabasový koncert č. 2 Es dur

J. M. Sperger: Symfonie č. 30 G dur

J. M. Sperger: Kontrabasový koncert č. 15 D dur

Roman Patkoló - kontrabas, Kurpfälzisches Kammerorchester, Johannes Schlaefli - dirigent, CPO r. 2020

CD Sperger Double Bass Works

J. M. Sperger: Kontrabasový koncert č. 1 D dur

J. M. Sperger: Symfonie A dur

J. M. Sperger: Kontrabasový koncert č. 8 D dur

Roman Patkoló - kontrabas, Südwestdeutsche Kammerorchester Pforzheim, Douglas Bostock - dirigent, CPO r. 2021

CD Concertos for Double Bass and Orchestra

J. K. Vaňhal: Kontrabasový koncert D dur

J. M. Sperger: Kontrabasový koncert č. 15 D dur

Zsolt Fejérvári - kontrabas, Erkel Ferenc Chamber Orchestra, Lili Áldor - dirigent, Hungaroton Records r. 2006

CD Virtuoso Double Bass Concertos

J. K. Vaňhal: Kontrabasový koncert D dur

D. C. M. Dragonetti: Kontrabasový koncert č. 3 A dur

J. M. Sperger: Kontrabasový koncert č. 11 A dur

J. M. Sperger: Romance pro kontrabas a smyčcové kvarteto (T26)

Filip Jaro - sólo kontrabas, Mucha Quartet, Oto Šereš - kontrabas, Diskant r. 2019